

مسئله جرم

در فقه اسلامی و حقوق غرب

❖ مقایسه‌ای در سبقت انگیز

❖ مسائل اساسی حقوق جزا

❖ جرم چیست؟

در گذشته برای آنکه با علوم حقوقی سروکار دار بودیم، نسبت جزای حقوق اسلامی بیشتر آشنا شده، مانده است! امروزه مالک اسلامی در این رشته شدیداً تحت تأثیر سیستم حقوقی غرب قرار گرفته‌اند تا آنجا که همه مطالب اساسی مانند اینکه چگونه میتوان قوانین يك سرزمین را با شرایط خاصي که دارد در سر زمین دیگری وارد کرد، کاملاً مباین به جریان گذارد تقریباً فراموش شده است! در قرن اخیر فعالیت دستگاه قضائی مساهم تقریباً در ترجمه قوانین کثیری غرب، فارسی و بکار بستن آن با مختصر تفاوت محدود شده و از همانا شرایط خاص اجتماعی و طبیعی کشور دموکرات آن توجه و دقت به تبع سرشار حقوقی جزای اسلامی کمتر سخن در میان بوده است.

روی این امر است که ما بحث تطبیقی خود را از حقوق جزای اسلامی شروع می‌کنیم و یاد آور میشویم در این مقالات از بحثهایی که صرفاً جنبه حقوقی فنی دارند رها شده بیشتر در مسائلی بتوضیح خواهیم پرداخت که جنبه‌های اجتماعی قوی و قابل بحث دارند در طی این مباحث همواره در هدف مورد توجه ما خواهد بود.

۱- بیان فلسفه «اینکه اسلام مطابق آن، نظریاتی مخالف با حقوق جزای جدید غرب ابرداشته.

۲- بیان امتیازات حقوق جزای اسلام و اثبات برتریهای آن! نسبت به حقوق

جزای غرب.

قبلاً خواسته بودیم بر باید «این حقیقت توجه کامل نماید که حقوق جزای امروز غرب محصول يك تکامل طولانی در طی دهه‌ها قرن گذشته می‌باشد. در دو قرن اخیر مساجد دانشمند حقوقی معروف غرب: حقوق جزا را با نظریات خود تکمیل کرده و تحولات بنیادی مهمی در مسائل حساس این حقوق مانند «فلسفه مجازات»، وجود آورده‌اند. خلاصه اینکه حقوق جزای فعلی غرب که یکی از دست‌اندرکاران این بحث تطبیقی است محصول پنجاهین قرن تلاش علمی و تحقیقی دانشمندان حقوقی است! چنانکه ما توجه به نظر یا تئیکه اخیراً در این رشته ظهور نموده میتوان گفت حقوق جزای کنونی، فرآورده عصری است که عظمت و درخشندگی خیره‌کننده علم و دانش سراسر شئون زندگی انسانها را فرا گرفته است! البته حقوقی که محصول آن تکامل طولانی و چنین مسیریافته‌ای باشد باید هم کاملاً متمدن و عمیق باشد و ولی!

ولی طرف دیگر بحث یعنی «حقوقی جزای اسلامی» محصول يك تکامل طولانی و حقیقتاً محترم است. این حقوق نه تنها از دیدگاه تکامل نیافته و بطور درست یکبار از طریق وحی، ابرار شده است بلکه در عصری بسیار تاریک و در روزگاری سراسر انحطاط و بدبختی و عقب‌ماندگی بوجود آمده است! حقوقی جزای اسلامی در دوران جاهلیت، در قرون محرومیت بغیر از ظلم و دانش، در روزگار بزرگترین وحشیگریهای تاریخ آنهم در عقب‌مانده‌ترین نقاط جهان یعنی سرزمین حجازه ابراز شده است. با توجه به چنین حقیقتی این بحث تطبیقی جذابیت علمی به ما می‌بخشد. آری «مقایسه حقوق عصر عالیترین تمدن‌های انسانی با حقوق تاریکترین اعصار و عقب‌مانده‌ترین محیطها!»

* * *

مسائل اساسی حقوق جزا

تسلماً خواننده عزیز ما بلی است همینجا يك توضیح و تذکر اجمالی درباره اصل و حقوق جزا و حدود کار و قابلیت این رشته از علم حقوق داده شده و مسائل اساسی آن تا حدودی بیان شود. ما برای چنین منظوری دو تعریف و توضیح نسبتاً ساده‌ای را که در متن از دانشمندان معروف حقوق درباره «حقوق جزا» نموده در اینجا می‌آوریم این تذکر اجمالی در هر حال حتی برای آنانکه اطلاعات کافی از بحث‌های حقوقی دارند بتواند يك تجدید خاطر مفید خواهد بود.

«کلود دو پلایه» دانشمند بزرگ حقوق در کتاب نفیس خود «مقدمه تئوری

کلی و فلسفه حقوق که برای نوآموزان علم حقوق نوشته ، موفقی که بلور اجمال به تعریف و حقوق جزا میبرد از چندین مینویس :

«حفظ توده مردم از اعمالی که جنبه تجاوز یا جرم و حتی گاهی جنبه تسامح و غفلتهای ساده دارند و منافع هیئت اجتماع را به خطر انداخته یا افراد را سخت متضرر میسازند شایان اهمیت است .

دولت که وظیفه دار تامین صلح و امنیت است عاملین اینگونه اعمال را تنبیه میکند قواعدی که شرایط این مجازات را تعیین میکنند حقوق جزا را تشکیل میدهد که آنرا حقوق جنائی هم مینامند ، در این حقوق جزا اصول کلی مربوط به کیفرها ، مسئولیتها ، بالآخر شرح جنبه ها و خلاف ها ، که برای هر یک از آنها مجازاتی (حبس و جریمه و غیره) پیش بینی شده پیدامی شوند ، معمولاً قانون یکجدا کلاً در حداقل مجازاتی تبیین میشود که قاضی بین این دو اظهار نظر میکند (۱)

پروفسور «گارو» حقوق دان معروف در کتاب «مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا» حقوق جزا و موضوع بحث آنرا چنین بیان میدارد :

«تعیین تخلفات (جرایم) و بیان مشخصات آنها ؛ وضع قواعد در مورد مجازاتها ، تشکیل دادن عاملین حکم و اجراء ، ترتیب دادن دستورات و طرز اجرا که مجوعاً و موضوع حقوق جزا را تشکیل میدهد» (۲)

این دو تعریف ، موضوع بحث و حقوق جزا ، و سائلی را که در این رشته علمی مورد گفتگو و تحقیق واقع میشوند تا حدود زیادی روشن میکند ، با دقت در این توضیحات ساده معلوم میشود آنچه مهمترین و اساسی ترین مسائل را در ترقی جزا تشکیل میدهد مباحث مربوط به دو مسئله اساسی «جرم» و «مجازات» است بنابر آنکه اگر در اجتماعات بشری «پدیده ای» بنام جرم و تخلف از قانون ، بوجود نیامد ، حقیقتاً حقوق جزا وارد صحنه علوم نمیگردد و این همه مسائل مورد بحث و گفتگو را بهمان نیب آورد ، حقوق جزا برای این تکون و تکامل پیدانموده که برای جرم ، که بخت عارضه زبان آور اجتماع است چاره اساسی بیندیشد و نگذارد تعادل اجتماعی در آن مختل و نابود گردد ، آن چاره اساسی هم که برای جرم اندوخته شده و در جامعه به نام عمل درآمده همان مسئله «مجازات» است ، مابین ترتیب

(۱) مقدمه تئوری کلی و فلسفه حقوق تألیف «کلود دوپاکیه» ص ۲۷

(۲) مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا تألیف پروفسور «گارو» ص ۴۰ و ۴۱

دو مسئله «جرم و مجازات» محور همه حقوق جزا می باشد ؛ چگونگی تشکیلات قضائی ، آیین دادرسی کیفری و مسائل مشابه این مسائل که در حقوق جزا مورد بحث قرار می گیرد عموماً به بحثهایی هستند که در درجه دوم واقعند و در حقیقت بحث از آنها به خاطر اینست که «جرم» وجود دارد و مجازاتی ، باید عملی گردد .

ناگفته نباید گذاشت که مباحث مربوط به «مسئولیت» هم اخیراً در ردیف «جرم و مجازات» و اجداد اهمیت فراوان گشته است و اولتین رشته حقوق جزا غالباً تا لیفات خود را در این سه بخش اصلی تنظیم میکنند جرم - مسئولیت - مجازات این چنین تنظیمی روی اصل اهمیت خاص این مسائل است و در حقیقت همین سه مسئله مسائل اصلی حقوق جزای امروز بشمار میرود . یاد آور میشویم که ما هم در این مقالات از این سبک تحقیق پیروی خواهیم نمود و به همین

جهت بحث تطبیقی ما از «مسئله جرم در فقه اسلامی و حقوق جزائی غرب» شروع میشویم و عمده مباحث با پدید آمدن جرم در حقوق جزای غرب چگونه تعریف شده و در این حقوق چه نوع اعمالی جرم شناخته شده است پس از بررسی کوتاه و اجمالی این موضوع به بیان نظریه اسلامی خواهیم پرداخت و میان این دو مکتب مقایسه بعمل خواهیم آورد .

جرم چیست ؟

مکتبهای مختلف جزائی تعریفهای گوناگونی از جرم نموده اند آخرین تعریفهایی که با توجه کامل به همه عناصر تشکیل دهنده جرم بعمل آمده بدین ترتیب است : «تقضی قانون مملکتی در اثر عمل خارجی در صورتیکه انجام وظیفه یا اعمال حتی آنرا تجویز نکند و مستوجب مجازات هم باشد» (۱)

«جرم عملی است که قانون قبلاً آنرا مورد امر یا نهی کرده و صریحاً برای آن مجازاتی مقرر داشته و بحد استقبالی حق معاف از مجازات نخواهد شد» (۲)

این تعریفها از آن نظر بر سایر تعریفها رجحان دارد که عناصر سه گانه جرم را که عبارت از عنصر قانونی ، و عنصر مادی ، و عنصر اخلاقی است مجسم میسازد . آنچه این تعریفها بطور مشترک در تشکیل ماهیت و حقیقت جرم اعتراف میکنند عبارت از این سه اصل است :

۱ - جرم همیشه عمل خارجی انسان است ، جرم با حرکت ، عمل ؛ ظهور پیدا میکند

(بقیه در صفحه ۶۲)

(۱) حقوق جنائی آقای دکتر علی آبادی

(۲) مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا تألیف پروفسور گارو

قم باری نمائید و به پیشنهاد ما جواب مثبت دهید تا بکسک شما و یاری خدا بتوانیم برای هزاران دانشجوی حوزه علمیه قم و عموم مسلمانان، کتابخانه جامع و کاملی در این مرکز بزرگ علمی، بوجود آوریم.

پیشنهاد ما آنست که: شما به همکاری یکی از دوستانتان هر کدام دو جلد کتاب به کتابخانه عمومی مکتب اسلام اهداء نمائید. کتابها را می‌توانید بایست سفارشی، «اخر آشنا و یا نمایندگان رسمی مکتب اسلام در شهرستانها بفرستید.

خوشبختانه از روزیکه نه‌ای ما بکوش دوستان و برادران رسیده، تاکنون کتابهای فراوانی بکتابخانه مجله رسیده است که ما از همه فرستندگان آنها تشکر میکنیم، ولی انتظار داریم که فرد فرد شما خواننده ارجمند در این جهاد مقدس و هدف خدائی با ما همکاری کنید تا با کوشش دسته‌جمعی بتوانیم این مشکل را برطرف سازیم و این نقش بزرگ را بطور احسن جبران کنیم که: **یدالله مع الجماعة**. دست خدا با جماعت است.

توضیح: طبق اطلاعی که بدست ما رسید: در عرض چند سال اخیر تعداد کتاب کتابخانه مدرسه فیضیه بر ۴ هزار جلد بالغ شده و تعداد کتب کتابخانه آستانه مقدسه نیز بالغ بر چهار هزار جلد است.

(بقیه از ص ۶۱)

و صرف قصد ارتکاب بدون آنکه عملی شود جرم محسوب نمیشود (عنصر مادی)

۲ - اگر عملی برای دفاع یا برای اجرای قانون باشد یا در شرایطی وجود پیدا کند که - نوبت اخلاقی منوجه مرتکب نباشد جرم و قابل تعقیب نیست (عنصر اخلاقی)

۳ - عملی جرم است که قبلاً قانون ارتکاب آنرا نهی یا ترک آن را ممنوع اعلام داشته و برای آن مجازات معین نموده باشد (عنصر قانونی)

تعریف بالا آخرین تعریفی است که در حقوق جزای غرب برای جرم بیان شده چنانکه سه اصل اساسی که این تعریف بر آنها پایه‌گذاری شده امروز تقریباً در حقوق تمام ملل متمدن مورد قبول واقع گردیده است. امروز در حقوق جزائی ملل متمدن مراعات سه عنصر اخلاقی، مادی و قانونی را در تحقق جرم امری قطعی و واجب ناپذیر میدانند.

پس از این بررسی اجمالی در جرم و از نظر حقوق غربی باید به بررسی آن از نظر فقه

اسلامی بپردازیم.